

ЛЮДИНА ІДЕЇ І ПРАКТИКИ: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ІВАНА РАДЕЦЬКОГО

Стаття присвячена діяльності організатора гуртків фізичного виховання дітей в містах Півдня України Івана Радецького. Проаналізована діяльність визначного громадського та культурного діяча щодо організації фізичного виховання дітей. Звернена увага на чинники, що зумовили таку діяльність, її напрями та форми. Описані маловідомі факти з біографії видатної особистості. Розкрито зв'язки Радецького з відомими особистостями та діячами революційного руху. Окремо проаналізовано діяльність Івана Радецького на посаді редактора журналу «Зоря авіації».

Ключові слова: Іван Радецький, фізичне виховання, Херсонське товариство фізичного виховання дітей, Чехов, Заславський, Обнінськи, Зоря авіації, Анатра.

С. В. Нікітенко,
*Херсонський філіал Європейського Університету,
г. Херсон, Україна*

ЧЕЛОВЕК ИДЕИ И ПРАКТИКИ: ШТРИХИ К БИОГРАФИИ ИВАНА РАДЕЦКОГО

Статья посвящена деятельности организатора кружков физического воспитания детей в городах Юга Украины Ивана Радецкого. Проанализирована деятельность выдающегося общественного и культурного деятеля по организации физического воспитания детей. Обращено внимание на факторы, обусловившие такую деятельность, ее направления и формы. Описаны малоизвестные факты из биографии выдающейся личности. Раскрыты связи Радецкого с известными личностями и деятелями революционного движения. Отдельно проанализирована деятельность Ивана Радецкого на посту редактора журнала «Заря авиации».

Ключевые слова: Иван Радецкий, физическое воспитание, Херсонское общество физического воспитания детей, Чехов, Заславский, Обнинск, Заря авиации, Анатра.

Serhiy Nikitenko,
*Kherson branch of European University,
Kherson, Ukraine*

PEOPLE IDEAS AND PRACTICE: BIOGRAPHY OF IVAN RADETZKY

The article is devoted to the activity of Ivan Radetsky, the founder of physical education clubs for children in Southern Ukrainian cities. The activity of prominent public and cultural figure in organizing the physical education for children analyzed on the basis of a small number of sources. A relatively small number of sources are compensated by their quality. First of all it concerns the references about the activities of Ivan Radetsky in Kherson local press. The journalists managed to gather a lot of facts from the life of public man who had never been published in the official biographies in a short note. By the way, Radetsky is considered as revolutionary in these notes, that is not quite correspond to reality. According to the memoirs of Peter Obninsky, who was popular in the legal literature of the Chamber of the Moscow prosecutor, Radetsky got a high evaluation of his activity. Particular attention is focused on the participation of I. Radetsky in the organization of the children protection society in Kherson. Attention is paid to the factors responsible for such activity, its direction and shape. It describes the little-known facts from the biography of an outstanding personality. Proved by the fact of participation in the war in the Balkans led by General Chernyaev. Radetsky disclosed due to well-known personalities and leaders of the revolutionary movement, participation in public life in many cities of the empire. The article provides information about lecture by Ivan Markovich, whose importance is noted by contemporaries.

In addition author managed to trace the involvement of opinion leaders of the Russian Empire to the work which was held by Ivan Radetsky in cities across the country. This is especially true for the participation of Anton Chekhov in the organization of the lectures of Radetsky.

The work of Ivan Radetsky as a journalist is separately analyzed. This concerns first of all his work as an author and editor of "Dawn of Aviation", which was published by A. Anatra. Author tried to describe the perception of aviation through the lens of a Christian worldview.

The author believes that the work on this subject should be proceeded, involving a wider range of sources for the study course of life of a man whose work had a tremendous impact on the life of the cities of the South of Ukraine. A great help in this work will be done by studying the local press and archives in Nikolayev, Odessa, Kharkiv.

Key words: *Ivan Radetzky, physical education, physical education company Kherson children, Chekhov, Zaslavsky, Obninsk, Star Aviation Anatra.*

Історія фізичної культури і спорту останнім часом в Україні стала предметом активного наукового вивчення. Вивченням цього питання займаються як краєзнавці так і професійні історики. За останні декілька років з'явилися десятки публікацій у періодичній пресі, наукових виданнях, захищено декілька дисертаційних досліджень присвячених історії фізичної культури і спорту на Півдні України [4; 9] і Херсонщині зокрема [1; 8; 10]. Такий інтерес забезпечив певне висвітлення проблематики, відкривши багато невідомих до того фактів, особливо з історії дореволюційного спортивного руху. Але разом з тим залишається ще багато білих плям, одну з яких ми і спробували заповнити.

Загальновідомим є факт, що поява в Херсоні Товариства сприяння фізичному вихованню дітей, заснованого в 1896 році, стала каталізатором розвитку в місті фізкультурно-спортивного руху, але довгий час не було зрозуміло, хто ж був ініціатором створення цього товариства [1; 16, с. 78-79]. Ні в звітах товариства, ні в статуті не задувалося ім'я засновника. Немає цих даних і в дослідженнях, присвячених цій темі.

А заснував товариство Радецький Іван Маркович, одеський міщанин, син матроса, по ремеслу швець. Популярна енциклопедія подає скупі і суперечливі відомості про місце і дату народження цієї людини [17].

Ім'я цієї людини народженого приблизно в 1855 році, в свій час було відомо по всій Російській імперії. Відомий він був і в Херсоні, більше того, його життя було тісно пов'язане з нашим містом. За час своєї активної роботи (а це понад 40 років) І. М. Радецький заснував 117 товариств у різних містах держави. Першим у країні таке товариство було засноване в 1871 р. в

Петербурзі. Іван Радецький не раз їздив до столиці вивчати досвід функціонерів товариства. Товариство сприяння фізичному вихованню дітей дошкільного віку на багато років стало флагманом передових ідей залучення дітей до фізичної культури і спорту [11].

Херсонське товариство сприяння фізичному вихованню дітей, як вже було сказано, засновано в кінці XIX століття Іваном Радецьким майже відразу після заснування ним же одеського. За словами самого педагога в 1894 році він приїхав в Херсон, на сільськогосподарську виставку і, вражений неймовірним брудом і пилом величезних пустирів міста, вніс проект облаштування Олександрівського парку і будівництва арени фізичних вправ на повітрі [7].

Зі справами в міському господарстві і результатами роботи з дітьми в місті Іван Маркович був знайомий дуже добре. До початку робіт з організації Товариства сприяння фізичному вихованню дітей Радецький приїжджав до Херсона багато разів, спонукуючи населення та громадських діячів взятися за справу оздоровлення і освіти [11]. У червні 1897 року Міська Дума за сприяння гласних, з якими дружив Радецький, відвела місце для дитячих ігор і гімнастичних вправ і асигнувала грошову допомогу в розмірі 3 000 рублів. Діяльність Херсонського товариства сприяння фізичному вихованню дітей була зосереджена головним чином на дитячому майданчику, що служив влітку для ігор і гімнастики, взимку – для крижаного катка [14, с. 4].

Там же, на відкритій сцені влаштувалися влітку час від часу дитячі спектаклі, виконувалися невеликі дитячі п'єси, ставилися живі картини або грав оркестр духової музики. Доступ на майданчик був вільно відкритий для дітей всіх вікових категорій.

З метою вивчення постановки навчально-виховного процесу Радецький об'їздив майже всю Європу, а в Скандинавії прожив більше півроку. Він об'їздив всі слов'янські землі, де працював весь час не покладаючи рук. Величезну допомогу йому надавали друзі і знайомі, серед яких було безліч знаменитих людей того часу [11]. Серед іменитих знайомих Івана Радецького був відомий письменник Антон Чехов. Позналилися вони в березні 1894 року в Ялті. В'ячеслав Фаусек розповів у спогадах про участь Чехова в організації в Ялті лекції Радецького «Про фізичне виховання дітей».

В Ялті Радецький був обмежений часом, а для того, щоб прочитати лекцію, треба було клопотати про дозвіл, про приміщення тощо. Чехов висловив думку обійти ці труднощі таким чином: замість лекції влаштувати «співбесіду» на ту ж тему у кого-небудь в будинку і запросити обране коло місцевих громадських діячів. Для цієї «замаскованої» лекції свою дачу надав Фаусек.

Він жив на краю міста, високо на горі, біля кладовища, і Чехов засумнівався, щоб «туди зібралися». Але він поручився Радецькому за успіх справи, і «лекція» була призначена в будинку в той же вечір. «Оповідити потрібних людей про майбутню у мене лекції та забезпечити їй обіцяний «успіх» мені не коштувало великої праці. Досить пройти по набережній взад і вперед один раз, щоб розпустити по Ялті який завгодно слух. Тільки декому мені довелося послати на будинок записки. А щоб запрошені напевно прийшли і не злякались крутого підйому «на дачу грека Солонікію», де я жив, мені варто було тільки згадати про те, що «буде Чехов», – згадував журналіст Фаусек. До призначеного часу гості стали сходитися, і скоро зібралося чоловік сорок, майже всі, кого кликав хазяїн будинку. Аудиторія була заповнена. Зібралися лікарі, вчителі гімназії, вчителі та вчительки шкіл, деякі гласні Думи та інші.

Радецькому довелося піти до кафедри і формально прочитати лекцію. Вона мала менший успіх, ніж присутність Антона Чехова, але не залишилася непоміченою [21].

Мабуть, Чехов бачився з Радецьким і в середині вересня 1894 року в Одесі перед своїм від'їздом за кордон. В бібліотеці Чехова зберігалися чотири книги Радецького з датою автора: «Одеса, 1894» [19].

Чехов допомагав Радецькому і під час його приїзду до Москви. У записнику Чехова є адреса Радецького переписана, очевидно, з його листа від 16 травня 1895: «Пишіть мені за адресою: Одеса, Софіївська вул., Буд № 6, Міське народ. училище, завідуючій училища Олені Тимофіївні Радецької-Лебедевої» [18].

Як писала в 1915 році херсонська газета «Жизнь Юга»: «Все життя І. М. Радецького присвячене теоретичній та практичній діяльності в галузі оздоровлення підростаючого покоління, і освіти народу. Він заснував також в цілому ряді міст товариства для боротьби з пияцтвом, охорони народного здоров'я, гімнастичні товариства «Сокіл» та ін.» [11].

Але є в такій бездоганній біографії і дивні сторінки, які при порівнянні декількох джерел остаточно заплутають будь-кого.

Вже до початку 1878 р. внутрішнє становище в Росії стало напруженим. Війна з Туреччиною посилила лихо і невдоволення трудящих мас, частішали селянські заворушення, чутки про переділ землі, робітничі страйки. Наприкінці 1870-х – початку 1880-х років Росія пережила другу (після 1859-1861 рр.) революційну ситуацію. Саме в цей період «закручування гайок» і не пощастило Радецькому проявляти симпатію до політично неблагонадійних діячів.

У середині 1870-х років Радецький вів близьке знайомство з Є. Заславським та І. Ковальським і за агентурними відомостями їздив за їх дорученнями до Москви, Петербурга і Харкова. За пропозицією Сав. Златопольського переїхав до Миколаєва, де відкрив взуттєву майстерню. Арештований в 1879 році в місті Новочеркаську і за розпорядженням одеського генерал-губернатора висланий 31 травня того ж року до Сибіру. Місцем проживання Радецького було визначено селище Часті (рос. Частые) Красноярського повіту, Єнісейської губернії [2, с. 116].

У 1882 році Іван Радецький звільнений від гласного нагляду з підпорядкуванням негласному, від якого звільнений в 1883 році. У 1882 він повернувся до Одеси. У 1884 році за повідомленням начальника жандармського управління вів в Одесі зносини з особами політично неблагонадійними. З тих же повідомлень відомо, що у 1887 році належав до одеського гуртка Д. Коберман, Л. Кирилова

та ін. Співпрацював в одеських газетах [20; 3].

У 1895 році за двоєженство засуджений Одеським окружним судом до позбавлень особливих прав і до арештантських рот на 8 місяців. Відбував покарання в Одеській в'язниці [17].

Втім політична неблагонадійність не завадила Радецькому у подальшій роботі. Про що свідчать його досягнення та відгуки у пресі. В 1915 році за багаторічну корисну для держави діяльність удостоївся Найвищого благовоління [7]. Як могли органи влади царської Росії нагородити людину, засуджену за кримінальний злочин?

Скоріше всього перший, а можливо і другий вирок були все-таки з політичним підґрунтям, на що вказує ще одна, цікава деталь. Після арешту і під час суду за Радецького клопоталися видні армійські чини. Це виглядало б дивним, якщо не знати, що Іван Маркович на початку ХХ століття був як колишній сербський доброволець і старий слов'янський діяч обраний почесним віце-президентом Союзу слов'янських добровольців. А це означає, що крім усього іншого І. Радецький встиг ще й повоювати добровольцем у складі 7 000 «шибайголів» генерала Черняєва на Балканах [11].

Воістину авантюризм і життєва енергія цієї людини дивує. Скоріше всього хтось із бойових товаришів Івана Радецького став тим самим «видатним чином в армії» і клопотав про справу Радецького. Малоімовірно, що офіцер царської армії клопотав би про справу кримінального злочинця. У своїх спогадах відомий в юридичній літературі колишній прокурор Московської судової палати Петро Наркізович Обнінський дав таку оцінку Івану Радецькому: *«Весь пройнятий життєдайної ідеєю захисту стражденого дитинства, він заради цієї ідеї виніс стільки випробувань і всякого роду негараздів, сотої частки яких вистачило б на те, що б в кінець знесилити і розчарувати звичайну, так звану «середню людину». Він не знає, що таке сумнів, перепона, власний спокій. Його непохитна віра, лицарська відвага у досягненні намічених цілей діє просто заразливо. В особі Радецького ми бачимо дивовижну енергію в переслідуванні альтруїстичних цілей, широко розкинув свою безкорисливу діяльність, вико-*

нану праці, боротьби і поневірян. Ні всякі негаразди, ні рана отримана в бою за звільнення сербів, ні наступні сутички з байдужістю, заздрістю або підступами оточуючих – ніщо не змогло зламати його залізу волю і остудити його гарячу любов до своєї справи. Людина ідеї і людина практики, в кращому і благородній сенсі цих термінів, обидва однаково знайшли собі в ньому втілення» [15].

Безсумнівно, П. Обнінський як видатний юрист визнав тим самим абсурдність звинувачень і політичну складову звинувачень на адресу Івана Радецького.

Крім питань фізичного виховання дітей І. М. Радецький займався просвітницькою роботою. У всіх куточках країни він читав лекції на злободенні теми. У Херсоні успіх лекцій був стабільним протягом багатьох років (лекції були платними). Як правило проходили вони в залі губернської земської управи або в Народному домі. Темі лекцій охоплювали широкий спектр проблем, наприклад: «Про причини виродження і про стан навчально-виховної справи в північній і західній Європі», «Гігієна ХХ століття», «Чоловік і жінка ХХ століття» і багато інших [7]. Цікаво, що в останній лекції Радецький вивів три типи жінок – жінка-самка, жінка-лялька і жінка-чоловік. Дотепність і широкі знання пояснюють успіх лекцій Радецького. Херсонська громадськість високо цінувала старання пропагандиста-лектора Радецького, і активно брала участь у фінансовій та організаційній стороні його діяльності.

З початком Першої світової війни Радецький читає лекції в цілому ряді міст на відповідні теми і також виголошує патріотичні промови до народу. З перших днів війни починає збір коштів на користь поранених і сімейств запасних. Відомо, що за перший рік йому вдалося таким чином зібрати біля 12 тисяч руб. [5].

Але серце його завжди належало містам півдня Російської імперії, саме тут він вів найбільш активну просвітницьку роботу. Влітку 1916 року І. М. Радецький редагував журнал «Зоря авіації» (видавець А. А. Анатра), підписуючись «І. М. Радецький, почесний секретар Школи авіації в Одесі». В першому ж номері було надруковано декілька його

творів, в яких автор намагався описати сприйняття авіації крізь призму християнського світогляду [5, с. 290]. На його думку, політ на літаку став можливий з благословення Бога і наблизив людину до нього. В журналі було опубліковано «Гімн Божественної сили Російського льотчика», написаний Радецьким, присвячений Його Імператорській Високості Великому князю Олександрю Михайловичу.

В есе «До небес» І. Радецький запевняє, що *«російський льотчик, летячи на механічному апараті ... залишається завжди шанувальником небесної божественної сили»*. Численні твори Радецького пронизані християнською символікою і патріотичними почуттями. З приводу призначення «Дня авіатора» на 18 липня (день Іллі Пророка) він

писав: *«Святий Пророк Ілля, перший завойовник повітряної стихії – нескінченного простору світобудови – верховний, небесний покровитель повітроплавання і російських льотчиків»* [5, с. 293].

З осені 1916 року сліди Радецького, і до того нечіткі, губляться.

Подальша доля Івана Макаровича Радецького автору поки невідома. Але період, в який довелося доживати свій вік, не залишає ілюзій про його подальшу долю. Роки революцій та громадянської війни звели нанівець роботу просвітителя, робота з дітьми на багато років була знята з порядку денного, а захоплення старості – авіація – стала знаряддям інших, більш витончених політичних і військових ігрищ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А. 120 лет назад херсонцы активно занимались гимнастикой // Субботний выпуск. – 2006. – 14 июля. № 29. – С. 15.
2. Белокопский И. П. Дань времени: воспоминания. – М. : Задруга. Тип. Братьев Дарских и Черносивитова, 1918. – 372 с.
3. Белокопский И. П. К истории политической ссылки // Каторга и ссылка. – 1927, кн. 2(31).
4. Вербицкий В. А. Фізичне виховання і спорт на Півдні України (друга половина XIX – початок XX ст.): Історіографія проблеми // Південний архів. Історичні науки : Збірник наукових праць. – Херсон : ХДУ, 2008. – Вип. XXVIII-XXIX. – С. 194-203.
5. Дерибасовская – Ришельевская // Одесский альманах. – № 25. – Одесса : Всемир. Клуб одесситов / Сост.: Ф. Д. Кохрихт, Е. М. Голубовский, О. И. Губарь. – 2006. – С. 282-295.
6. Дневники Чехова // Мелиховский летописец. Приложение к Ежегоднику «Памятники культуры. Новые открытия. 1993» / Сост. А. П. Кузичева, Е. М. Сахарова. – Москва : Наука, 1995.
7. К приезду И. Радецкого // Жизнь Юга. – 1915. – 22 июня.
8. Кедровський Б., Степанюк С. Історичні аспекти становлення та розвитку дитячо-юнацького спорту на Херсонщині // Педагогічні науки. Зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДПУ, 2002. – Вип. 29.
9. Кульчицька О. В. Громадські та політичні організації Півдня України в кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2007.
10. Кульчицька О. В. Фізкультурно-спортивні товариства Херсонської губернії кінця XIX – початку XX століття // Південний архів. Історичні науки : Збірник наукових праць. – Херсон : ХДУ, 2008. – Вип. XXVIII-XXIX. – С. 102-107.
11. Лекции Радецкого // Жизнь Юга. – 1913. – 11 февраля.
12. Отчет детской летней колонии для слабых детей [Херсонское общество содействия физическому воспитанию детей] за 1911 год. – Херсон : Паровая типография преемн. О. Д. Ходушиной, 1911. – 20 с.
13. Отчет о деятельности Херсонского общества содействия физическому воспитанию детей за 1912 год (XVI-й год существования общества). – Херсон : Паровая типография преемн. О. Д. Ходушиной, 1913. – 30 с.
14. Отчет о деятельности Херсонского Общества содействия физическому воспитанию детей за 1889 г. – Херсон, 1890. – 9 с.
15. Обнинский П. Н. Сборник статей. К юбилею судебной реформы (1864-1914) / Под ред. В. П. Обнинского. – Москва, 1914. – С. 4.
16. Пиворович В. Б., Дяченко С. А. Улицами старого Херсона. – Херсон, 2002. – С. 78-79.
17. Радецкий Иван Маркович [Электронный ресурс] // Яндекс. Словари: Революционеры. – 1927-1934 Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/~988514/>
18. Чехов А. П. Письмо Гольцеву В. А., 5 ноября 1894 г. Мелихово // Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем: В 30 т. Письма: В 12 т. / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. – М. : Наука, 1974-1983.

19. Чехов А. П. Записные книжки. Записи на отдельных листах. Дневники [Электронный ресурс] // Федерация. – Режим доступа : <http://federacia.ru/library/novel/956.html?part=5&lan=rus&pages=5>
20. Шехтер А. Н. Революционная Одесса 1877-1878 гг. // Каторга и ссылка. – 1923. – № 6. – С. 49.
21. Фаусек В. Мое знакомство с А. П. Чеховым [Электронный ресурс] // anton-chehov.info. – Режим доступа : <http://www.anton-chehov.info/fausek-moe-znakomstvo-s-chexovyim.html>

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Stepień Stanisław*, dr; *Тригуб О. П.*, д.і.н., доц.

© Нікітенко С. В., 2013

Дата надходження статті до редколегії 08.04.2013